

ИВАН ВАЗОВ - „ЕДНА БЪЛГАРКА“

РАЗУМЪТ И БЕЗУМИЕТО В СТРАШНОТО ВРЕМЕ

Вазовият разказ „Една българка“ ни връща към времето на събития, вдъхновили автора художествено да интерпретира съдбовен момент от преломното историческо време за българина.

В страшното време на погром върху Ботевите четници една обикновена българска жена проявява повече мъжество, сила на духа, нравствена издръжливост и извисеност на християнските добродетели, отколкото мнозина други, чиито сърца са сковани от страха и стремежа за самосъхранение.

В контекста на времето на робска подчиненост може да звучи оправдателно всяка проява на страх, на безпомощност. Силата на човешкия дух обаче се извисява най-вече в моменти на изпитания. Свободата на този дух стои над всяко робско ограничение. За съжаление такова проявление е характерно за твърде малко хора и остава непонятно за останалите. Може би, затова в техните очи тези хора са луди, безумци, които не мислят за себе си и се хвърлят в огъня, за да изгорят. Героинята на Вазов, баба Илийца, се откроява сред множеството свои съвременници с куража и дързостта, които проявява, когато други „благоразумно“ се отдръпват или скриват. От висотата на една искрена и действена грижа за ближния, за сънародника („Божичко, закрили го, българин е...“), нейната настоятелност и неотстъпчивост пред препятствията и трудностите е изключително необходима. Именно така тя успява да прекоси реката, когато това е забранено за всички българи, живеещи наоколо. Вероятно и Илийца, както и нейните съселянки, също се страхува от жестокостта на турските войници. Вероятно също я боли, заради презрителното им отношение към българите („свини гяурски“, „хънзъри“, „магарице“), но в дадения момент тя надмогва унижението и проявява дръзка упоритост. Насочва молбите си към най-чувствителното място на Хасан ага: „Ага, за бога, направи това добро, помисли, не и ти имаш деца. Ще се помолим и за тебе!“

Бог е един за всички хора, независимо как се обръщат към него, и именно това разбира старата жена, за да склони иначе непреклонните турци. В съпоставка с примирението на останалите жени, упоритостта на челопеченката е на пръв поглед неясна като мотив. Едва в следващия епизод авторът разкрива причините за поведението на старата жена. И все пак тя поема риск, като се противопоставя на забраната и спира турските войници, които са готови да тръгнат вече с ладията. Рисува с дързостта си, защото те могат да се разгневят и да я накажат жестоко, ако не приемат молбите ѝ.

Състрадателна и отзивчива българка, баба Илийца обещава да помогне на един ранен Ботев четник, макар да знае вече, че навсякъде кръстосват потери, преследващи разбитата чета на загиналия от черкезки куршум войвода.

Сигурно би могла само да изрече нещо съчувствено и да го отмине уплашено, защото наистина е страшно да се помага на преследван от властта бунтовник. Освен това в ръцете ѝ лежи, тежко болно, внучето ѝ, заради което тя е тръгнала към манастира. Старата жена като че ли има много повече причини да откаже помощ, без никой да я съди за това, но няма да е спокойна вероятно съвестта ѝ, сърцето ѝ, ако остави да загине това безпомощно младо момче, „тръгнало за християнска вяра Курбан да става“.

Ето така безразсъдно, както биха сметнали доста хора, тя решава да направи всичко, за да го спаси: „Да направя това добро... клетнику... Света Богородице, помогни ми... божичко, закрили го...“ Молитвените думи са изпълнени с майчинска загриженост и искрено желание и стремеж да помогне на този, който е в беда. Затова старицата призовава и закрилата на небесните сили. Това я кара да бърза „сега с утроена сила, за да спаси, ако даде бог, два живота „.

С голяма настоятелност Илийца изисква от калугера в манастира да прочете

молитвата за здраве на болното ѝ внуче и сетне да отбори отново манастирската порта, за да си тръгне посред нощ. Точно в този момент дълбоко предпазливият отец Евтимий повторно я нарича „луда“. Според него, подобна дързост не може да прояви разумен човек. Това, което ужасява калугера - срещата с „бунтаджиите“, за челопеченката е само част от нейния човешки дълг. За разлика от божия служител, тя не възприема преследваните четници като опасни размирници, а като хора, които имат страшна участ. Това ясно проличава от думите ѝ, споделени пред Ботевия четник: „Що ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли лесно се разсипва? Изтрепаха ви като пилци.“ Затова е понятна нейната решителност да поеме явния риск да се върне обратно, когато нощта крие всевъзможни клопки и заплахи. Илийца твърдо заявява на божия служител: „Луда, не луда, ще вървя.“

Душевното състояние на героинята е обрисувано с тънък психологизъм, затова така убедително е пресъздаден образът на смелата българка. В душата ѝ се преливат един след друг страховете, които излъчват нощта, тъмнината и страховитите очертания на скалите, а заедно с това – състраданието и загрижеността за ранения четник, очакващ хляб и помощ. Неслучайно Вазов обобщава тези сложни емоционални състояния на своята героиня: „Та и всичко имаше зловещ вид за Илийчината душа, изпълнена, с тревога и безпокойство.“ В този момент определено проличава страхът, който е проникнал в душата на старата жена, но това е напълно естествен човешки страх, какъвто изпитва всяко живо същество от мрака и неизвестността! За разлика от калугера, скрит зад дебелиите манастирски стени и въпреки това прекомерно уплашен, Илийца е напълно сама сред нощната пустош. „Планинските самотии спяха — пише Вазов — дива тишина царуваше в природата.“ Има нещо страховито и в измеренията на заобикалящата я природа. Реката шуми „нейде в бездната“, а отсреща са високите чуки и бърда. Тук се поражда естественият размисъл за това, какво огромно самообладание и воля са необходими на човека, за да премине по този път от манастира до реката, като надмогне страха.

Още нещо важно трябва да прибавим като характеристика на душевното състояние на тази българка, която е решена на всяка цена да помогне на своя сънародник. Тя се чувства много смутена, тъй като не получава очаквания съвет от божия служител, а игуменът, „старец милостив и добър българин“, на който може да се довери, отсъства точно в този момент. Старата жена усеща, че е не само неуместно, но и рисковано да сподели своята тайна със сприхавия и егоистичен монах. Той не само че не иска нищо да чуе, но и започва да гледа на Илийца като на опасна с присъствието си в манастира. Отец Евтимий забравя дълга си като служител на Бога и като християнин и „благоразумно“ се грижи за собственото си спасение, макар че неговите събратя са наплашени, преследвани и унижавани и имат нужда от утеха, състрадание и милосърдие. Калугерът, за съжаление, се оказва неспособен да направи нещо саможертвено за тях. Той не желае да има нещо общо с непокорните, затова и не одобрява поведението на жената, която тръгва посред нощ обратно и я нарича „луда“. Ако обаче всички българи бяха така „разумни“, като отец Евтимий, то едва ли някога щяхме да извоюваме свободата си. Една обикновена селска жена се издига със сърцето си и с чистите си помисли до великия идеал - свободата, на който са се обрекли най-добрите синове на Родината. Ето защо нейната „лудост“ е най-праведният път, най-богоугодното от всички човешки дела. Онова, което тя сторва, за да спаси един човешки живот в изключително страшно време, е вдъхновено от искреното ѝ убеждение, че това е човешкият ѝ дълг, че не може и не трябва да остави без помощ и закрила онзи, който е тръгнал „за християнска вяра курбан да става“. Вероятно в очите на примирените роби изборът на това младо, двайсетгодишно, още голобrado момче е също безумие. Да тръгне да събаря „царщината“ изглежда безумие, но само така може да се приближи часът на свободата, защото тя трябва да се извоюва с жертви и не идва никога даром.

За Илийца готовността на младото момче за жертвен подвиг е от особено значение. Затова тя чувства потребност да стори и невъзможното, за да го спаси. Старата жена

успява с неимоверни усилия да се справи с дълбоко забития от години и сякаш сраснал се със земята кол, за който е вързана ладията. Друг на нейно място вероятно би се отказал.

Обстоятелствата наистина възпрепятстват добрите ѝ намерения. Да се освободи ладията не е по силите на една жена, но следвайки твърдо решението да прекоси реката обратно, героинята на разказа успява да победи непобедимото. Мнозина може би биха я нарекли „луда“, както калугерът от манастира, но благодарение единствено на тази „лудост“, равна на подвиг, тази истинска българка успява да достигне навреме до ранения, който я очаква, „примрял от глад и безпокойство“, да го нахрани, да го постопли и да му даде надежда за спасение.

Още веднъж Вазовата героиня проявява удивляваща дързост, сила на духа и нравствена висота. Въпреки осъзнатия риск за живота си, тя решава да приюти бунтовника в дома си.

Дали обаче има друг по-приемлив изход, друга възможност? Не може да се довери на никого в това време, когато „хората са наплашени“ и мислят повече за себе си, за собствения си живот. Разбира се, че не всеки е герой, но нали има човешки и християнски дълг, който да ни ръководи? В такива моменти всичко обаче като че ли се заличава от първичния страх за живота.

Старата челопеченка разбира ясно това и си дава сметка, че ако я усетят, нейните съселани биха я предали или изгорили жива. Тя е може би единствената българка сред тях, готова на саможертва в страшното и смутно бреме. Илийца обаче ясно мотивира решението си да спаси четника: „...но как да те оставя тука... ще те намерят черкезите - поразил ги господ - и в село ги има“. Пред явната опасност да убият ранения момък, баба Илийца избира риска за собствения си живот, но с чиста съвест за изпълнен човешки и християнски дълг.

Неслучайно Ботевият четник целува напуканата ръка на своята спасителка, като възкликва развълнуван: „Бабо, благодаря ти, ти си добра жена.“ Признанието за добротата е най-истинската характеристика на смелата българка.

Макар че не успява да изведе бунтовника от гората и да го скрие в дома си, Илийца не го забравя дори и в мига на най-голямото си лично нещастие - когато мисли, че внучето ѝ е умряло. Обещава да дойде отново, за да го укрие от потерите.

Покоряваща е нравствената извисеност на една обикновена българска жена, която следва неписаните човешки и божии повели за милосърдие, състрадание, любов и грижа за ближния. Стореното от нея може би е „неразумно“ или „лудост“ заради опасните изпитания, през които преминава, макар че нищо не я задължава да се обвърже с обещанието да помогне на ранения и преследван от властта четник. Чувството ѝ за отговорност пред съвестта като най-висш съдник я насочва във всеки един момент.

Извършеното в името на най-хуманното - човешкия живот - е наистина равностойно на подвиг, неосъзнат и скрит от очите на другите, но много значим като пример за всички поколения българи.